

ТЕХНИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ – СОФИЯ

Инженерно-педагогически факултет - Сливен

Катедра „Педагогика и мениджмънт“

Марлена Йорданова Данева

**ОПТИМИЗИРАНЕ НА ПРОЦЕСА ЗА ПРИВЛИЧАНЕ
И ПРИОБЩАВАНЕ НА ДЕЦА И УЧЕНИЦИ –
БИЛИНГВИ В УЧИЛИЩЕ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертация за придобиване на образователна и научна степен
„ДОКТОР“

Област на висшето образование: 1. Педагогически науки
(шифър и наименование)

Професионално направление: 1. 2. Педагогика
(шифър и наименование на направление в посочената област)

Научна специалност: Теория на възпитанието и дидактика
(наименование на научната специалност)

Научен ръководител: проф. д-р Марина Николова

СЛИВЕН, 2021 г.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от Катедрения съвет на катедра „Педагогика и мениджмънт“ към ИПФ - Сливен на ТУ-София на редовно заседание, проведено на 11.10.2021 г.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 28.02.2021 г. от 10:30 часа в Нов учебен корпус на Инженерно-педагогически факултет - Сливен, зала 1207 на открито заседание на научното жури, определено със заповед № ОЖ-1.2-19 / 29.10.2021 г. на Ректора на ТУ-София в състав:

1. доц. д-р Снежана Стефанова Консулова - председател
 2. доц. д-р Юрий Петров Клисarov - научен секретар
 3. проф. д.п.н. Таня Иванова Борисова
 4. доц. д.п.н. Румяна Илчева Неминска
 5. доц. д-р Керанка Георгиева Велчева
- Рецензенти:
1. доц. д-р Снежана Стефанова Консулова
 2. проф. д.п.н. Таня Иванова Борисова

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в Учебен отдел на ИПФ - Сливен на ТУ-София, стар учебен корпус, кабинет 202, маг. Д. Русева.

Дисертантът е докторант в самостоятелна форма на обучение към катедра „Педагогика и мениджмънт“ на ИПФ – Сливен. Изследванията по дисертационната разработка са направени от автора.

Автор: маг. Марлена Йорданова Данева

Заглавие: Изследване на тема „Оптимизиране на процеса за привличане и приобщаване на деца и ученици – билингви в училище“

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Актуалност на проблема

Общественият феномен *отпадане от образователната система* е полиаспектен и по значимост би следвало да е приоритетен за всяка държава. Просперитетът в една нация е функционално зависим от икономическата конюнктура. Тя е продукт на пълноценното задоволяване нуждите на бизнеса с адекватно квалифицирани служители и работници, които са резултатът на усилията на националната образователна система. Тя, от своя страна, реализира националните политики за образование и успехът ѝ се манифестира с адекватна на търсенето на пазара на труда образованост. В този смисъл просперитетът на нацията зависи от оптимизирането на процеса на отпадане от образователната система.

Цел на дисертационния труд, основни задачи и методи за изследване

Цел на изследването е да се обоснове и докаже ефективността на конкретни мерки, свързани с повишаване обхвата на деца и ученици билингви в училище, чрез създаване и апробиране на практико-приложим авторски модел за трансформиране на нагласите към ученето и училището.

Методи на изследването

Според общата цел на изследването и конкретизираните задачи е направен подбор на следните методи за изследване: анализ на научни публикации, анкетно изследване, беседа, педагогически експеримент, педагогическо моделиране, анализ на нормативните документи, контент – анализът, интервюто.

Научна новост

Проведено е експериментално изследване, свързано с обучение на деца и ученици билингви от трети и четвърти клас чрез специално създаден за нуждите на дисертационната работа модел за оптимизиране на процеса за привличане и приобщаване на деца и ученици билингви в училище.

Практическа приложимост

Прилагането на авторския модел за оптимизиране на процеса за привличане и приобщаване на деца и ученици билингви от трети и четвърти клас (в продължение на две учебни години) е осъществено в присъствена форма на обучение и в условия на отдалечено обучение в електронна среда, което прави резултатите и приносите особено важни и съществени за педагогическата теория и практика. Изследван е процесът за трансформиране нагласите на учениците билингви и техните родители за ученето като ценност и необходимостта от редовна учебна заетост.

Апробация. Създаденият авторски модел за оптимизиране на процеса за привличане и приобщаване на деца и ученици билингви в училище е апробиран в изследване, проведено в две поредни учебни години. През първата учебна година в изследването участват 90 ученици билингви, разделени в експериментална и контролна група. Експерименталната група с 46 ученика се състои от една паралелка трети клас от училище в град (22 ученика) и една в училище в село (24 ученика). Контролната група е от 44 ученика - една паралелка в училище в град (23 ученика) и една паралелка в училище в село (21 ученика). Апробирането на модела се реализира чрез педагогически експеримент

за работа в малки спомагателни групи за компенсиращо обучение с ученици билингви.

Публикации. Основни постижения и резултати от дисертационния труд са публикувани в 7 научни статии, от които една самостоятелна в списание „Известия на СУБ - Сливен. ISSN 1311-2864“, том 35 (2), 2020; Сборник с научни статии „Перспективы науки и общества в условиях инновационного развития“, ISBN 978-5-907434-22-6, 2021; Международна научна конференция ISBN: 978-625-7720-52-6, ISPEC Publication – 2021, Tokyo Japan.

Структура и обем на дисертационния труд. Дисертационният труд е в обем от 208 страници, като включва увод, три глави за решаване на формулираните основни задачи, списък на основните приноси, списък на публикациите по дисертацията и използвана литература. Цитирани са 174 литературни източници, като 36 са на латиница и 61 на кирилица, а останалите са интернет адреси. Работата включва общо 49 фигури и 16. Номерата на фигурите и таблиците в автореферата съответстват на тези в дисертационния труд.

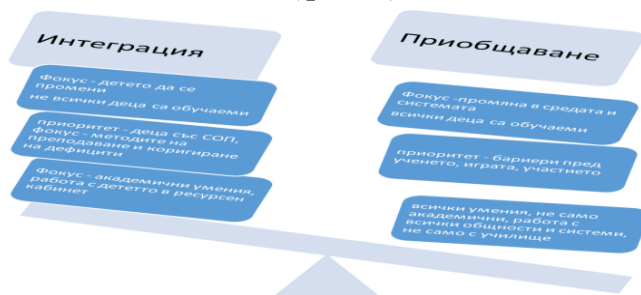
II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ГЛАВА 1. ТЕОРЕТИЧЕН ОБЗОР ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

1. Приобщаващо образование за деца и ученици

1.1 Исторически поглед към приобщаващото образование. В международен план приобщаващото образование условно започва с провеждането на Световната конференция на Организацията на обединените нации в гр. Джомтиен, Тайланд през 1990 г. (UNESCO, The Dakar Framework for Action, 2000, с.7). Обединяването на фундаментални принципи за права на човека води до приемане на „Световна декларация за образование за всички“.

1.2. Понятиен апарат и етимология за приобщаващо образование. Основни дефиниции. В речника Longman понятието inclusion е определено като действие на включване на някого или нещо към голяма група или също означава факт, че вече нещо или някого е бил включен в голяма група. (Longman dictionary, 2003, 364). Приемаме идеята на Младенов за паралела между интеграция и приобщаване, повлиян от честата употреба на двете понятия погрешно като взаимнозаменяеми (фиг. 1).

Фигура 1. Сравнение между интегриране и приобщаване

1.3. Модели за приобщаващото образование

1.3.1. Модел на приобщаващо образование в САЩ. Децата в САЩ от различни изолирани общности по различни признаци не са имали възможността да учат заедно до преди няколко десетилетия. През 1975 г. е приет специален закон, уреждащ правата образование на децата с увреждания - Education for All Handicapped Children Act - ЕАНСА (Hossain, M., 2012). Одобрен е в Сената на 18 юни 1975 г. Подписан от закона от президента Джералд Форд на 29 ноември 1975 г.

Фигура 2. Инструментарий на НЦПО за проучване (NDPC, 2013)

Под системен подход се разбира непрекъснат процес на оценка на успеваемостта на политиките и мерките против отпадане на ниво училище.

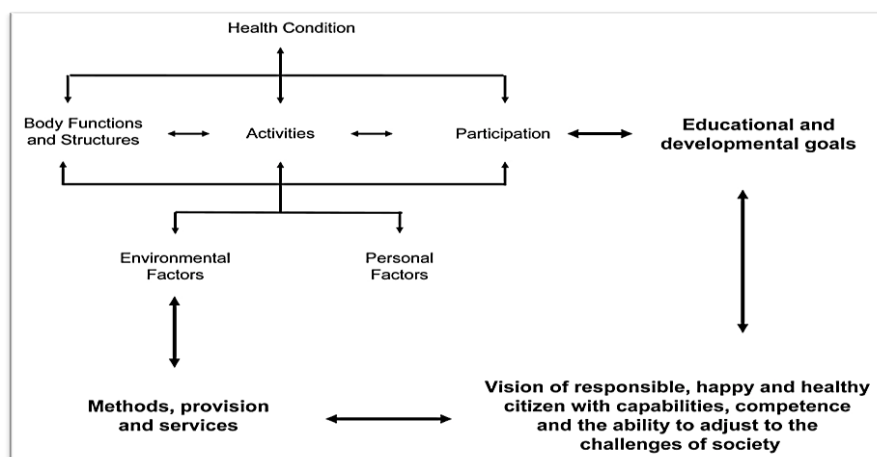

Фигура 3. Диамантен модел

1.3.2. Модел на приобщаващо образование във Великобритания. Според П. Крол и Д. Мосес (Croll P., Moses D., 2000, 37), налице е напрежение между широко разпространените в кралството рамки на подкрепа за деца и ученици съобразно целта на приобщаващото образование и продължаващото ниво на подкрепа за отделни специални образователни услуги. Друг модел на приобщаващо образование във Великобритания е този на организацията Social Enterprise London (SEL) за социално предприемачество.

1.3.3. Модел на приобщаващо образование в Швейцария

В Швейцария отговорността за приобщаващо образование е децентрализирана на кантоните, т.е. задачата за финансиране на специализирани услуги за деца с увреждания е споделена от федерацията и кантоните. Има дефинирани нива на допустимост до федералните ресурси Д. Холенвегер (Hollenweger, J., 2011) изброява до какви ресурси може да се осигури достъп при срещане на критериите за допустимост.

Фигура 4. Разширен модел на ICF – стр. 17 от Рамката ICF на Световната здравна организация (WHO, 2007, 17)

При идентифициране на деца със СОП следва насочване към специално училище или специална обстановка, защото системата е насърчавала възприемането на различията на индивидите, а не на многообразието на населението. Проблемът е бил във фокусирането върху уврежданията, вместо да поставя приоритет върху ученето и развиването на пълния потенциал, респективно, насърчавала е сегрегацията, а не приобщаването.

1.4. Приобщаващото образование в Р България

1.4.1. Нормативна уредба за приобщаващото образование.

Приобщаващото образование у нас има десегрегиращ характер на основата на основното човешко право, че всяко дете има право на достъп до качествено образование в общодостъпна и обща за всички деца образователна система. Приобщаващото образование у нас протича, хармонизирайки се със съблюдаване на основните човешки права (Декларацията от Саламанка 1994) за образованието на деца със специални образователни потребности.

1.4.1.1. Закон за предучилищното и училищно образование относно приобщаващото образование. Съгласно § 1, т.22 от Допълнителните разпоредби на Закона за предучилищното и училищно образование, дефиницията за приобщаващото образование гласи, че то *„е процес на осъзнаване, приемане и подкрепа на индивидуалността на всяко дете или ученик и на разнообразието от потребности на всички деца и ученици чрез активизиране и включване на ресурси, насочени към премахване на пречките пред ученето и научаването и към създаване на възможности за развитие и участие на децата и учениците във всички аспекти на живота на общността“*.

1.4.1.2. Наредба за приобщаващото образование. Наредбата/ДОС за приобщаващото образование, е в сила от 27.10.2017 г., приета с ПМС № 232 от 20.10.2017 г. Видно в чл.187 ал.2, обхватът на деца, обект на предоставяне на приобщаващо образование, съгласно държавния образователен стандарт по наредбата, е: *деца със специални образователни потребности, деца в риск по смисъла на Закона за закрила на детето, деца с хронично заболяване и деца с изяви дарби*.

1.4.1.3. Междусекторни документи. С постановление на Министерски съвет на Р България № 100 от 8 юни 2018 г. е създаден Механизъм за съвместна работа на институциите по обхващане, включване

и предотвратяване на отпадането от образователната система на деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст, наричан Механизъм за обхват.

1.4.1.4. Специализирани институции за личностна подкрепа в процеса на приобщаващо образование. Регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование са държавни институции – специализирани обслужващи звена за подкрепа на този процес. Имат организационни и методически функции по отношение на предоставянето на допълнителна подкрепа за личностно развитие на децата и учениците.

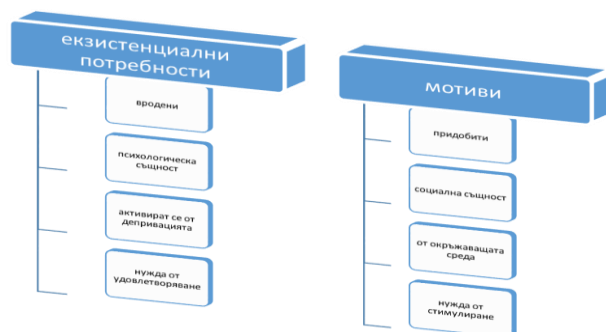
1.4.2. Същност, цели и задачи на приобщаващото образование в Р България. В т. 24. на Допълнителните разпоредби на Закона за предучилищна и начално училищно образование и в чл. 3 на Наредбата за приобщаващо образование терминът „Приобщаващо образование“ е дефиниран като процес на осъзнаване, приемане и подкрепа на индивидуалността на всяко дете или ученик. Това става чрез активиране и включване на ресурси, насочени към премахване на пречките пред ученето и научаването. Също така се препоръчва създаване на възможности за развитие и участие на децата и учениците във всички аспекти на живота на общността (ЗПУО - в сила от 01.08.2016 г., обн. ДВ. бр. 79 от 13 Октомври 2015 г.) (Наредба/ДОС за приобщаващото образование, приета с ПМС № 232 от 20.10.2017 г.)

1.4.3. Политики и мерки за приобщаващо образование у нас. Приобщаващото образование, разгледано в контекста на неговата етимология, е развиване на образователния процес във всяко училище във всяка общност за всички деца, предоставено с високо качество; основано е на индивидуален подход за оценката и предприемането на мерки за всяко дете за развиване на пълния му потенциал; идентифициране на всички предизвикателства в конкретния случай и преодоляването им чрез разнообразни и иновативни мерки и подходи; уважаване, приемане, подкрепа и разбиране за всяко дете, както за децата със СОП, със затруднения в ученето, така и с децата с изявиени дарби. Приобщаващото образование се реализира съвместно с родителите, учителите и специалистите.

2. Теоретична постановка на спецификата на отпадане от образователната система на деца и ученици от ромския етнос

2.1 Мотивация, нагласи и роля на семейството за образованието

2.1.1. Теории, понятия и определения за мотив и мотивация. *Мотивационни теории.* Понятието за мотивация, формулирано от Румен Стаматов (Стаматов, Р., Манчев, Б., 2003, 265) е: „вътрешно състояние или условие, което поражда определено поведение; желание или искане, което насочва поведението към определени цели; влияние на потребности и желания върху интензивността и насочеността на поведението“.

Фигура 5. Противопоставяне на потребности и мотиви

Мотивационни теории, основани на целите, които ни вдъхновяват към действие, в науката са наречени *съдържателни теории*. Дейвид Маклеланд изучава мотивацията на успеха (Wilson, F., 2010, 128-129). Той вярва, че функцията на мотивите е да енергизира и насочва поведението.

Фигура 6. Йерархия на мотивацията според Маслоу

В теорията си Маклеланд визира връзката между потребността от успех и забогатяване. Той вярва в икономическия просперитет, основан на вродената човешка потребност от успех. Такива са потребностите, характеризиращи предприемачите в ранния капитализъм, но и до днес. Врум развива първата теория на очакването за мотивация за работа, основана на три фундамента – валентност - инструменталност – очакване по А. Хучински и Д. Бюканън (Huczynski, A., Buchanan, D., 2007, 252). Врум изразява тази фундаментална зависимост за мотивационната теория на очакването с формула: $C = V \times I \times O$ (силата = валентността * инструменталността * очакването).

2.1.2. Образователна мотивация

2.1.2.1. Теории за детерминиращите фактори в психическото развитие на децата. Основните дялове в педагогическата наука, наречени Възрастова психология и Педагогическа психология, имат общ обект. И в двете направления се изучава развитието на човешката психика. Предвид многопластовостта от физиологично, психологично и интелектуално развитие на детето и ученика, комплексното разглеждане на неговото развитие поставя проблем за разглеждане на различните теории по проблематиката.

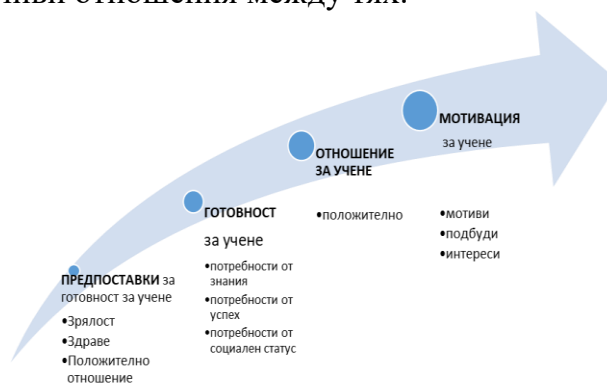
2.1.2.2. Нагласи за поведение. Нагласите много силно влияят на нашите социални избори и социално поведение, защото на тяхна основа се асимилира тенденциозно всяка социална информация и получава или положителна или отрицателна посока на енергизиране.

Фигура 7. Комплексността на нагласите по Р. Стаматов

Човек предприема някакви мерки за излизане от когнитивния дисонанс, като променя, често ирационално, когнициите си, за да могат да отговорят на неговото поведение, или променя възприятията си за манифестирано поведение пак със същата цел – да балансира съответствие между когниции и действия.

2.1.3. Същност и формиране на мотивацията за учене. Мотивацията за учене заема централно място в педагогическата психология. Нейното развиване е процес, при който не се извършва елементарно нарастване на положителното или отрицателното отношение към ученето, а се реструктурират отделни страни в мотивационната сфера, установяват се нови, понякога противоречиви отношения между тях.

Фигура 8. Процес на формиране на мотивация за учене

За целите на настоящия дисертационен труд считаме, че мотивацията за учене на учениците с научена безпомощност не е невъзможна мисия. Учителите знаят, че не оценяват с оценки личността, следователно това трябва да знаят и учениците.

2.1.4. Етно-културни аспекти на нагласите за учене. Нагласите за учене в децата и учениците се формират от предаваните от родителите им културни ценности и норми. Важен извод за нуждите на настоящия труд е, че авторът диференцира още един значим аспект пред децата от малцинствата.

2.2. Ромска интеграция

2.2.1. Кратък обзор на темата за интегриране на ромите. Ромите са с древен екзотичен произход, който не е предмет на настоящия труд. Етноцентристките отношения са патриархални. В един дом заедно битуват няколко поколения от един род. Половият детерминизъм при възпитанието е

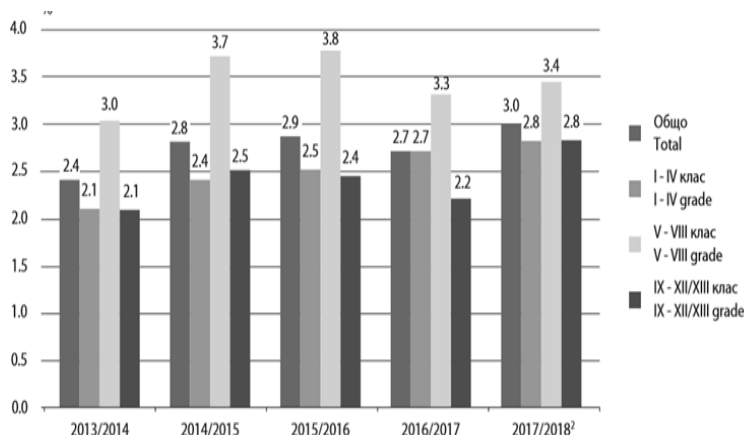
специфична характеристика на ромите. Общите ромски ценности са част от ромската култура, която е многообразна според микрообщността..

2.2.2. Политики и мерки за превенция на отпадането на ромски деца и ученици от образователната система у нас. Мерките на държавата и институциите като цяло не могат напълно да решат проблемите за отпадането на ромските деца от училище. Това е така, защото те не работят на нивото за промяната на нагласите на заинтересованите страни.

2.3. Причини за отпадане на ромските деца от училище. В представената от Министерски съвет „Стратегия за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система“, подробно са определени причини за отпадане на деца и ученици от образователната система. Като основни се посочват следните: причини, породени от икономическата конюнктура (безработицата, ниските доходи, пониженият жизнен стандарт и бедност, миграция); социални причини (родителска незаинтересованост деца в риск; причини, породени от неграмотност); образователната конюнктура; етно-културни нагласи в обществото, институционална конюнктура и системата на здравеопазване в страната.

2.3.1.Специфика на ромските нагласи към образование. *Нагласите в ромското общество към образование.* Въпреки, че при трите най-големи етнически групи у нас - българи, турци и роми, се наблюдава повишаване на образователното равнище, най-слаба е тази промяна в ромската общност.

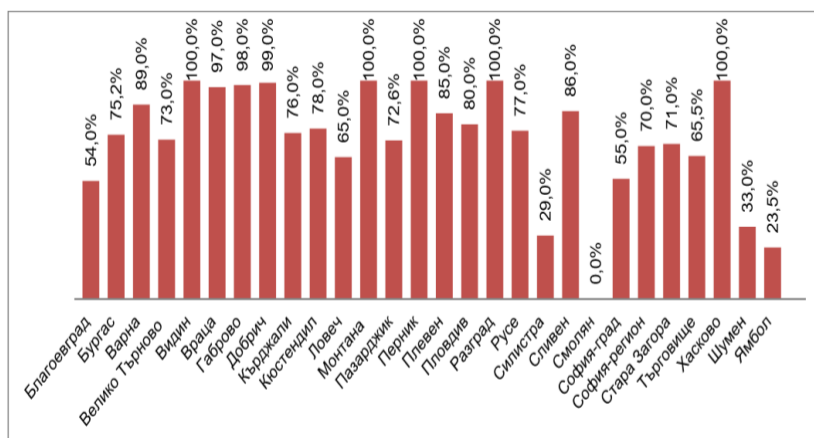
2.3.2.Парадоксът на образователната сегрегация. Натискът върху образователната система е от родителите с български, не с ромски етнос. Дълбоко са вкоренени пластове в нагласите за неприемане на различието.

Фигура 9. Относителен дял на напусналите по степени на образование

С цел недопускане на отпадане от училище на деца от ромски етнос е необходима активна дейност в посока на интервенция на нагласите за образование от образователните и релевантните институции.

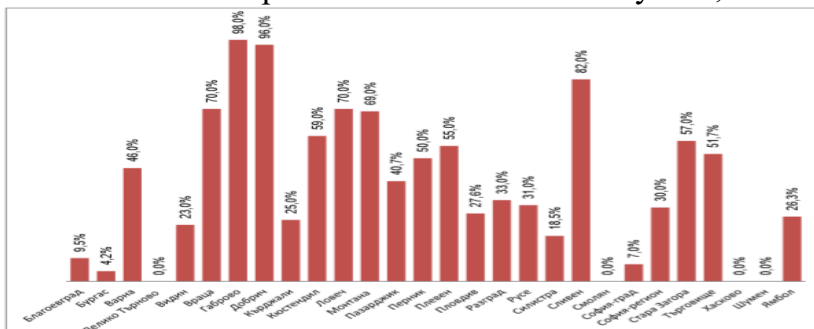
2.4. Политики против отпадането от образователната система.

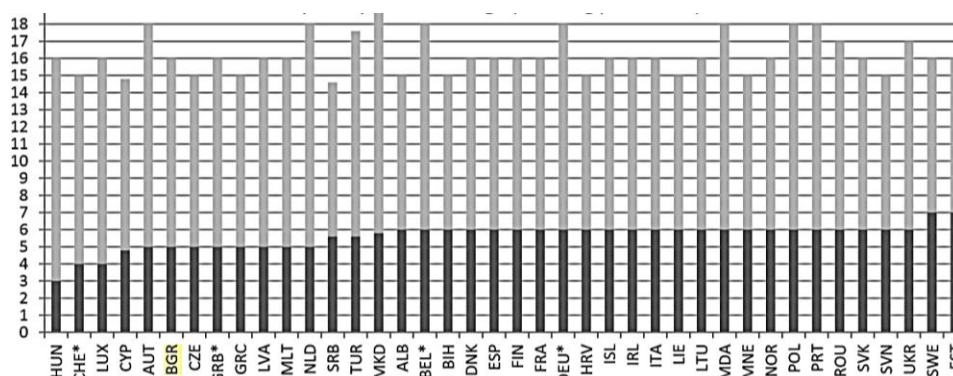
Стратегическите и оперативните цели на МОН са в изпълнението на целите на Стратегията „Европа 2020“ и на „Националната програма за развитие на България 2020“ за намаляване дела на преждевременно напусналите и никога не посещавали училище лица в края на 2020 под 11% - фиг. 10 и 11.

Фигура 10. Относителен дял на училищата по области

2.4.2. Практически идеи за мерки против отпадането от образователната система. На фиг. 11 е представен относителния дял на детските градини по области, въвели специфични мерки за превенция (Междинен доклад за изпълнението на стратегията за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система (2013–2020), сайт на Министерство на образованието и науката, София, 2015)

Фигура 11. Относителен дял на детски градини, въвели специфични мерки

Фигура 12. Ръст на отпадането от училище

3. Билингви. Билингвизмът е естествен за общности, в които се говорят два езика, един основен, майчин, и един в друга общност. В масовия случай, те са монолингви, които имат съвсем елементарни познания за общуване само на един език – своя майчин език (езикът, който се говори в домашна среда, в семейството им)“.

4. Национални политики и мерки за подкрепа на учениците билингви. В Наредбата/ДОС за приобщаващото образование <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2137177670> се регламентира задължителният характер на модули за обучение по български език в групите за предучилищна подготовка за 5- и 6-годишни деца, подлежащи на задължително предучилищно образование, за които българският език не е майчин.

ВТОРА ГЛАВА

ДИЗАЙН НА ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

1. Концепция на научното изследване. Концепцията на изследването се структурира в контекста на образователните политики и резултатите за успеваемост, отпадане, реинтегриране на национално ниво, които безспорно доказват недостатъчна ефективност.

2. Дизайн на изследването. Обектът на настоящото изследване е процеса, който съдържа в себе си противоречие и поражда проблем при учениците билингви в образователната система у нас. В тази връзка се фокусирахме върху приобщаващия процес на учениците от двуезична семейна и общностна среда.

Обект на изследването е процесът на приобщаване на деца и ученици билингви в образователната среда.

Предмет на изследването е взаимовръзката между привличането и задържането на деца и ученици билингви в училище чрез трансформиране на отношението им към ученето и училището.

Цел на изследването е да се обоснове и докаже ефективността на конкретни мерки, свързани с повишаване обхвата на деца и ученици билингви в училище, чрез създаване и апробиране на практико-приложим авторски модел за трансформиране на нагласите към ученето и училището.

Задачи на изследването: Да се *проучат* литературни източници за същността на основните понятия, свързани с темата на дисертационното изследването.; Да се *изследва* спецификата на приобщаващото образование за деца и ученици билингви.; Да се проучат успешни действащи модели за привличане и задържане на деца и ученици билингви в училище в други държави в контекста на приложимост у нас.; Да се направи проект на структура на дисертационния труд и необходимия инструментариум.; Да се изследва отношението на учениците билингви и техните родители към ученето и училището като образователна институция.; Да се установят компонентите на изградена положителна нагласа у учениците билингви и техните родители към ученето като ценност и училището като образователна институция.; Да се разработи адаптиран модел за привличане и приобщаване на деца и ученици билингви в училище въз основа на разгледани ефективни модели.; Да се апробира модела и да се анализират резултатите от изследването, като се приложи в работата с ученици – билингви.; Да се установи ефективността/неефективността на апробирания модел.; Да се провери хипотезата на изследването.; Да се оформи дисертационния труд, съобразно нормативните изисквания.

Хипотеза на изследването. Ако се трансформират нагласите на учениците билингви към ученето и училището чрез модел, включващ конкретни мерки и процедури, то това ще доведе до намаляване на отпадането им от училище.

Допълнителна хипотеза 1: съществува отрицателна нагласа за учене в ученици билингви и техните родители от нефаavorитизирана общност.

Допълнителна хипотеза 2: съществува връзка между значимия дял на отпаднали от образователната система и конкретна етно-културна общност. Този дял е на деца и ученици билингви от ромски етнос с нисък социален статус, неграмотност или ниска грамотност на родителите. *Допълнителна хипотеза 3:* положителната атмосфера в класната стая е предикт за намаляването на дела на отпадащите от образователната система. *Допълнителна хипотеза 4:* времето за общуване между учениците билингви и техните семейства през голямата част от деня протича на езика на фаворитизираната общност или на майчин език и това е определящ фактор за отношението към образованието.

Критериална рамка на изследването

Критерий 1: Посещаемост на училището

Показатели:

1. Трайна посещаемост; Променлива посещаемост

Критерий 2: Успеваемост в училище

Показатели:

1. Повишаване на успеваемостта; 2. Поддържане на успеваемостта; 3. Понижаване на успеваемостта

Критерий 3: Постъпващи в училище от необхванатите в образователната система ученици.

Показатели:

1. Никога непосещавали училище; 2. Посещавали, но отпаднали или напуснали

Методи на научното изследване: педагогически експеримент, педагогическо моделиране, контент-анализа, анкетиране, интервю, анализ на нормативни документи и математико-статистически методи за обработка на получените резултати.

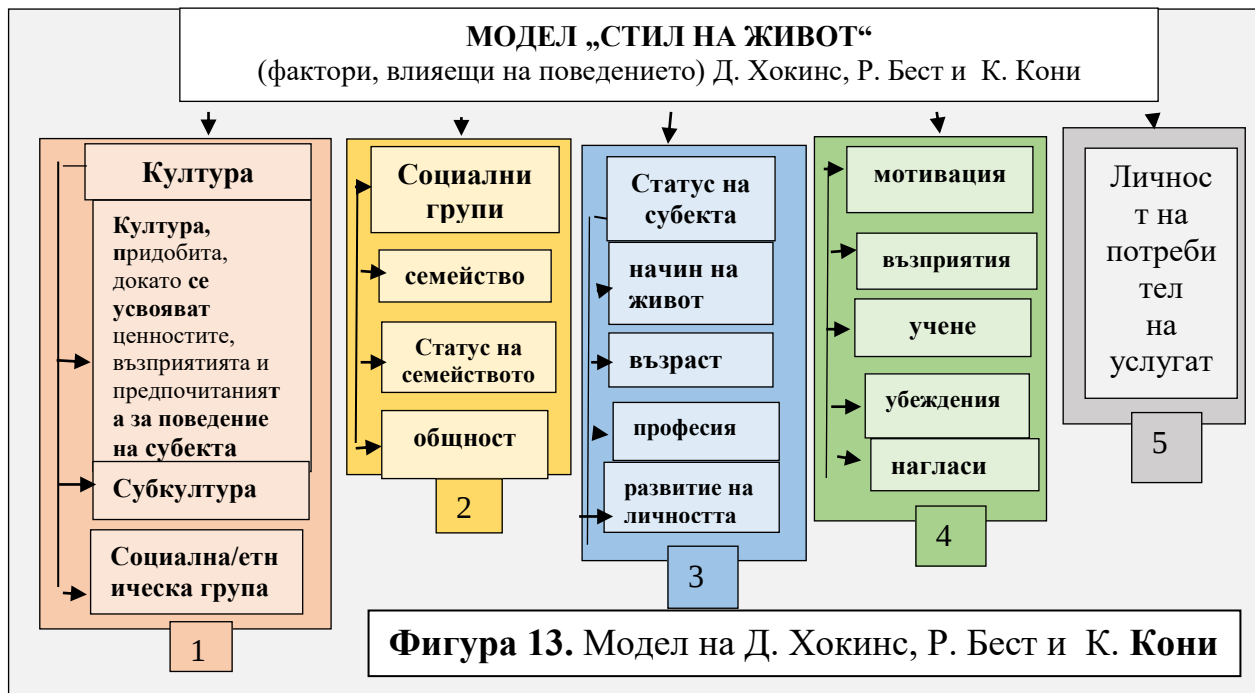
3. Етапи на научното изследване

Дисертационното изследване се осъществи в продължение на две учебни години в периода 2019/2020 г., 2020/2021 г., в три етапа: ***Първи етап (подготвителен):*** В този етап се извършва теоретичното проучване на научната литература и нормативните документи по проблематиката. ***Втори етап:*** (09.2019 – 06.2021) Провеждане на изследването и апробиране на предложения адаптиран модел за оптимизиран приобщаващ процес. Осъществяване на педагогически експеримент. ***Трети етап:*** (07.2021-10.2021) Анализ и оценка на получените резултати от апробирането на модела. Формулиране са изводи и очертаване на възможности за по-нататъшна изследователска работа по проблема.

4. Експериментален модел за оптимизиране на процеса за неотпадане на учениците билингви от училище. Концептуалните основи на експерименталния модел имат два аспекта: съдържателен и процесуален.

4.1. Съдържателният аспект е изграден на основата на „Модел за стил на живот на Д. Хокинс, Р. Бест и К. Кони (1997) - фиг. 13 (Hawkins, D., Best, R.; Soney, K., 1997, 213). Този модел изразява взаимовръзката и влиянието между стила на живот и процеса на вземане на решение за покупка. За целите на

експерименталния модел, адаптираме факторите, влияещи върху поведението (Д. Хокинс, Р. Бест и К. Кони) и ги отнасяме „за всяко вземане на решение“. Авторите Д. Хокинс, Р. Бест и К. Кони поставят стила на живот в основата на човешкото поведение. В етническите общности, стилът на живот е: съвкупност от миналите решения и бъдещите планове на личността; израз на концепцията на една личност сама за себе си.; изобразява цялостната личност и как тя си взаимодейства с обкръжаващата я среда. Стилът на живот е детерминиран от различни фактори, които могат да се обособят като вътрешни и външни. Към първите се отнасят: факторите от компонент 1 (от фиг. 13).

Идеята, залегнала в експерименталния модел е: да повлияем положително върху вътрешните фактори чрез система от планирани дейности, ситуации и събития; да се преосмисли влиянието на външните фактори от родителите върху децата им и да се изгради нагласа у последните за посещаване на детска градина и училище; съвместна работа на учители и родители за изграждане на положителна нагласа към училището у учениците и формиране у тях на интерес и мотивация за учене.

4.2. Процесуален аспект на експерименталния модел. За нуждите на дисертационното изследване се прие определението че „.... основен фактор за създаване на етноцентризъм в индивида е социалната организация и взаимоотношенията между социалните структури и личността“ (Иванов, И. П. 1999, 122-130) - фиг. 14.

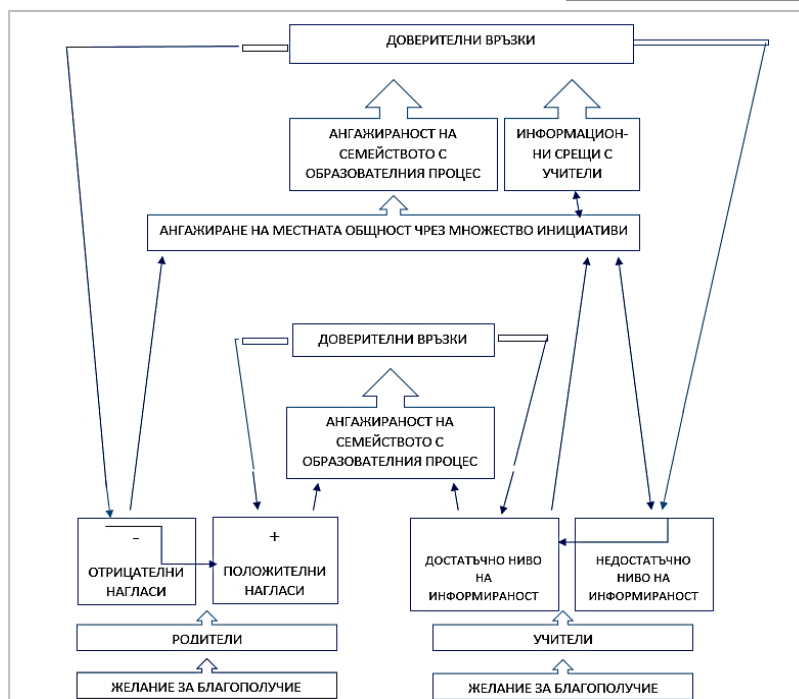
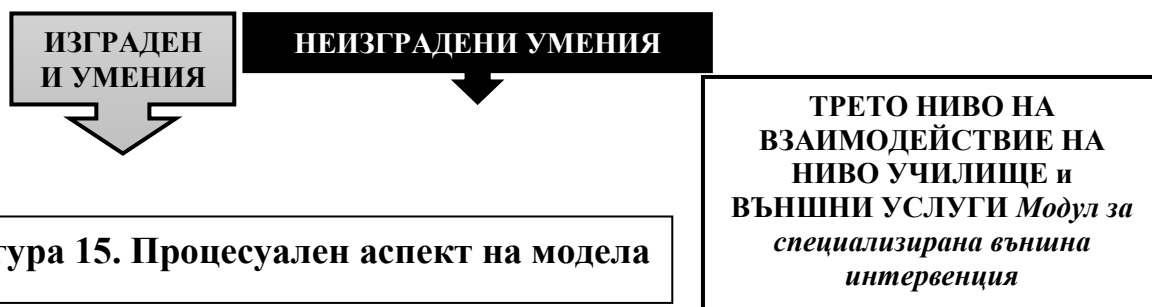
Фигура 14. Взаимовръзки в етноцентристка общност

На основата на съдържателния аспект на модела, с основна цел превенция на тяхното отпадане, чрез трансформация на нагласите им към образованието бе изграден и процесуалният аспект - фиг. 15:

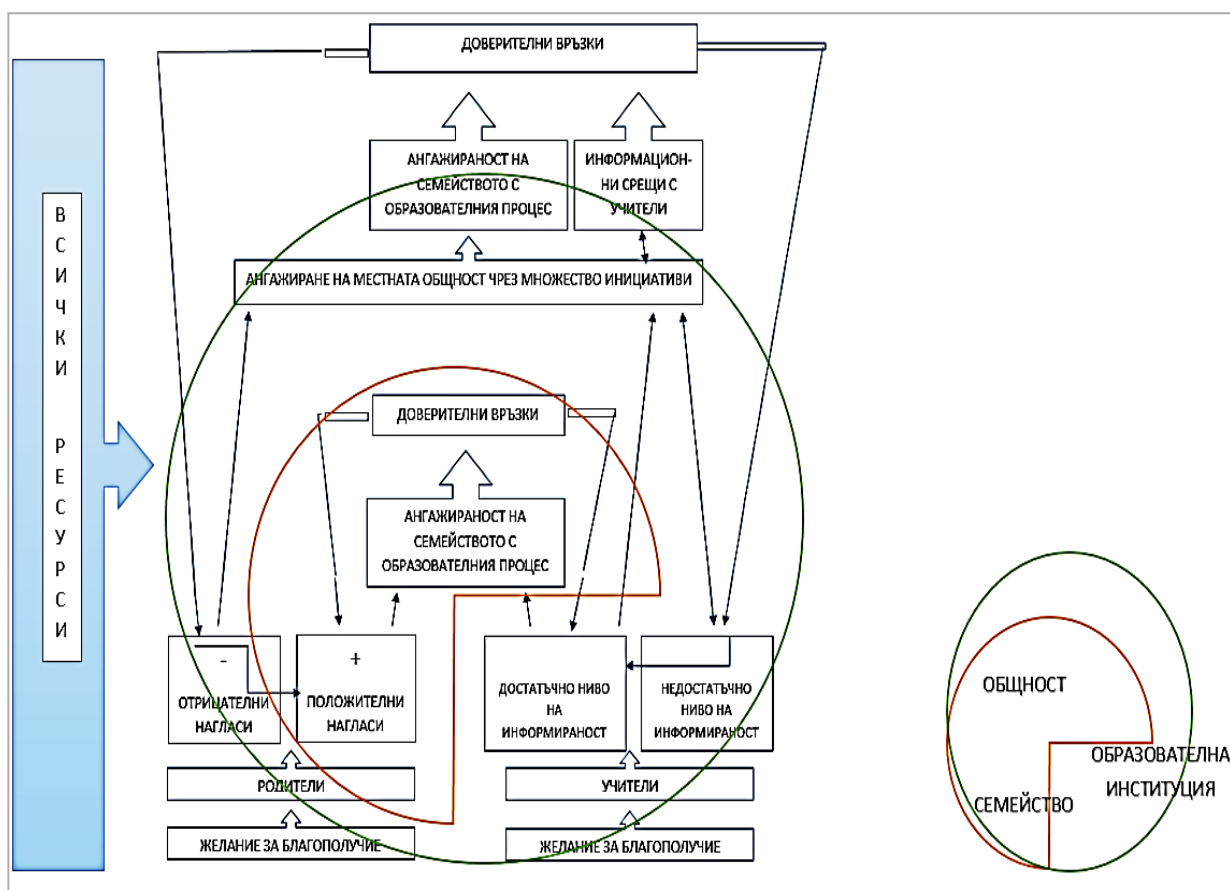
Модулът за създаване на доверителна връзка „родител-учител“ е изразен схематично на фиг. 16. Видно от онагледения модул за изграждане на доверителна връзка „родител-учител-ученик“ е, че процесите за взаимодействие са еднопосочни в някои от вариантите, но има такива случаи, когато е нужен период на двупосочно взаимодействие.

ите, но има такива случаи, когато е нужен период на двупосочно взаимодействие.

Фигура 16. Модул за изграждане на доверителна връзка
Онагледяване на Модул за ресурсите за доверителна връзка (фиг. 17).

Фигура 17. Модул доверителна връзка и всички ресурси

Второ ниво от експерименталния модел е представен в Модул за подкрепа за изграждане на умения и навици в учениците чрез подходяща педагогическа работа в спомагателна група (СГ). Спомагателната група е отворена и съставът ѝ може да варира от 2 до 8 ученика през цялата учебна година в зависимост от необходимостта от подкрепа. Изгражда се доверителна връзка „родител-родител“, „родител-учител“. **Трето ниво** от модела е представен чрез Модул за външна специализирана интервенция.

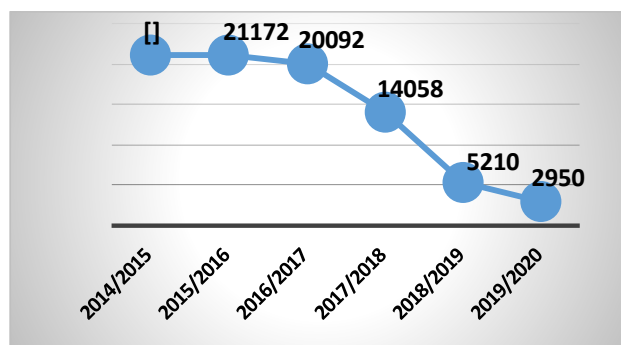
ТРЕТА ГЛАВА

ЕКСПЕРИМЕНТАЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ И АНАЛИЗИРАНЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

1. Основания за апробиране на създадения модел. Основните посоки на експерименталното изследване са нагласите в семейството и в общността към образованието, етноцентристките ценности, формирането на мотивация за учене, трайна промяна в нагласите за образованието като ценност.

2. Оценка на настоящата ситуация в процеса на превенция на отпадането. По данни на Министерството на образованието и науката в Междинен доклад за изпълнението на стратегията за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система от 2020 г., област Сливен е с най-висок процент на бедно население в страната – 30,1%, а област Ямбол е

на четвърто място по дял бедно население – 27,4%. 2019/2020 – 2950 деца и ученици в задължителна училищна възраст (фиг. 18 и табл. 1).

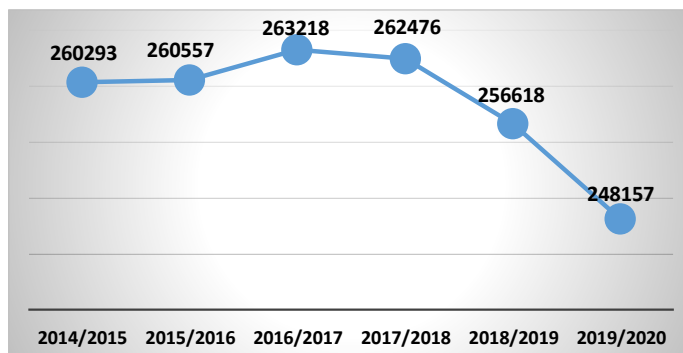

Фигура 18. Динамичен ред на новоотпадналия

Таблица 1. Брой записани и брой новоотпадналия

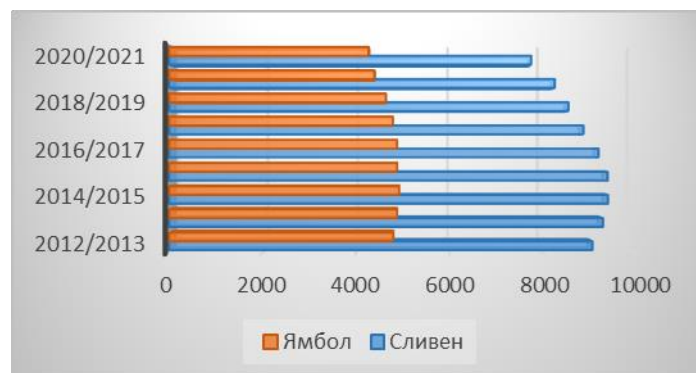
Ученици от 1 до 4 клас		
години	новоотпадналия	записани
2014/2015	21146	260293
2015/2016	21172	260557
2016/2017	20092	263218
2017/2018	14058	262476
2018/2019	5210	256618
2019/2020	2950	248157

По данни на Националния статистически институт (НСИ) в раздел Демографска статистика (Фиг. 19) дялът на записаните в училища и детски градини намалява, т.е. намаляването на новоотпадналия е спадяща тенденция, но от спадящ брой записани.

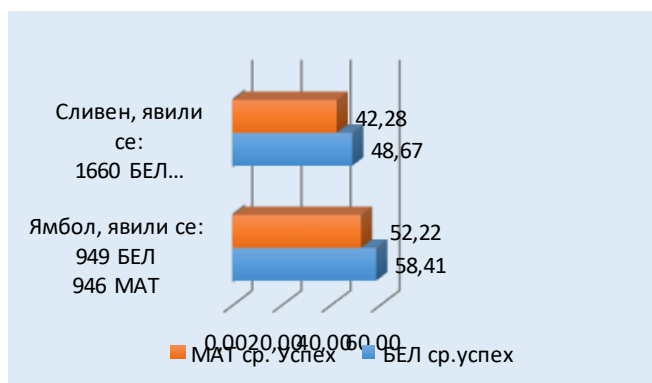
Фигура 19. Дял на записаните (НСИ)

От учебната 2012/2013 г. до 2020/2021 г. тенденцията на записаните в 1 до 4 клас ученици се запазва, а за периода от последните 9 години тя е намаляваща като е с най-малък брой записани ученици за всеки от класовете от първи до четвърти в област Сливен (фиг. 20).

Фигура 20. Брой записани ученици от 1 до 4 клас по учебни години

Справката съдържа успеха на явилите се на национално външно оценяване в четвърти клас за посочени области.

Фигура 21. Среден успех на 4-ти клас за 2021 г.

Резултатите за успеваемост по БЕЛ и математика за двете области в годините 2019 и 2020 г. са представени на фиг. 22.

Фигура 22. Среден успех на 4 клас за 2019 и 2020 г.

Процесите на приобщаване на учениците от етноцентристки регион с най-тежки в социално отношение показатели, с най-голям дял непълнолетни и малолетни майки, с маргинализирани големи етноцентрирани ромски общности, с най-бедно население, е различен от останалите в страната.

3. Реализиране на експерименталното изследване. Анализ на резултатите от него. Експерименталното изследване е проведено през две поредни учебни години - 2019/2020 г. и 2020/2021 г. В него участват 90 ученици билингви в трети клас от училища в област Сливен (за учебната 2019/2020 г.). Същият контингент ученици са изследвани и през следващата 2020/2021 г., когато се обучават вече в четвърти клас. Изследваните ученици са разделени в две групи – контролна и експериментална. Във всяка от тях са включени по една паралелка ученици от трети клас на училище от град и от село в област Сливен.

В експерименталната група се обучават 46 ученика, а в контролната 44. Емпиричното изследване е проведено в три етапа: констатиращ, формиращ и контролен. Констатиращият етап е проведен през месец септември на 2019 г. с 90 ученици билингви от трети клас от 4 училища в Област Сливен, две от град и две от села (табл. 2).

Таблица 2. Контингент на изследваните ученици в констатиращия етап

Училище		бр. изследвани респонденти	момчета		момичета	
№	гр./с.		бр.	% от всички изследвани	бр.	% от всички изследвани
1	град	22	9	10%	13	14%
2	град	23	10	11%	13	14%
3	село	24	13	14%	11	12%
4	село	21	12	13%	9	10%
Общо		90	44	49%	46	51%

По време на формиращия етап е проведен педагогически експеримент чрез апробиране на новосъздадения авторски модел. Той е реализиран в периода от октомври 2019 г. до юни 2021 г. При реализиране на емпиричното изследване е съобразено обстоятелството, че такъв вид изследвания се провеждат в три основни форми: дидактически, възпитателен и социално-педагогически. **Констатиращ етап.** Изследвани учениците от двете групи. Проведено е анкетно проучване за отношението им към образованието като ценност, желанието им за посещаемост в училище и учене (Анкетна карта №1 - (Приложение №1) - фиг. 23.

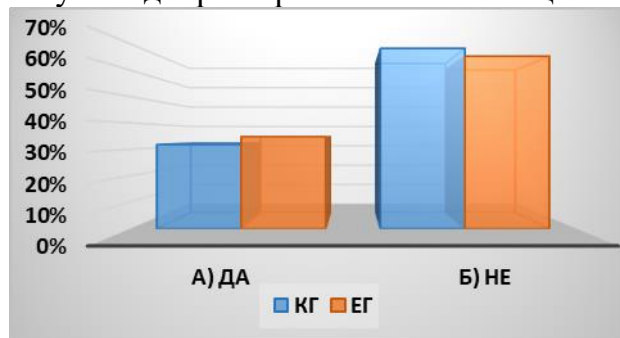
Фигура 23. Въпрос №1 от Анкетна карта №1

Проучване нагласите за ангажираността на родителите с учебно-възпитателната дейност в училище на децата им (фиг. 24).

Фигура 24. Въпрос №2 от Анкетна карта №1

Желание да се получиш добро образование?“ като ценност - фиг. 25.

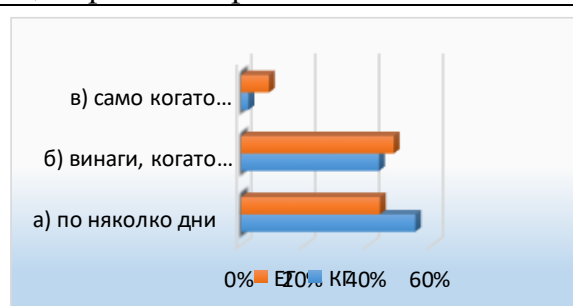

Фигура 25. Въпрос №3 от Анкетна карта №1

Честотата на отсъствията от училище - фиг. 26 и фиг. 27.

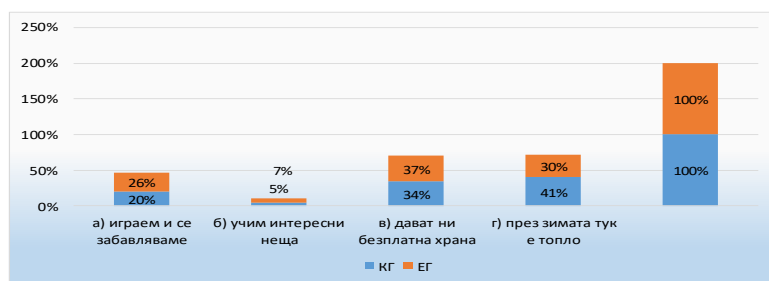

Фигура 26. Въпрос № 4

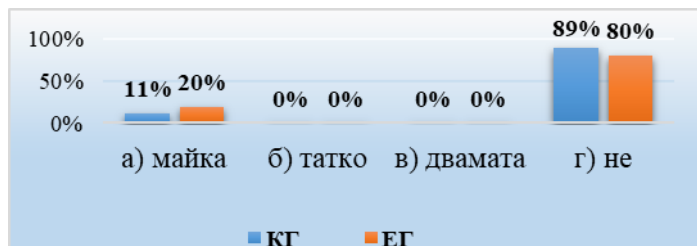
Фигура 27. Въпрос № 5

„Кое ти е най-интересно в училище?“ е свързан с проучване на мотивите за посещаемост и интересите на учениците билингви - фиг. 28.

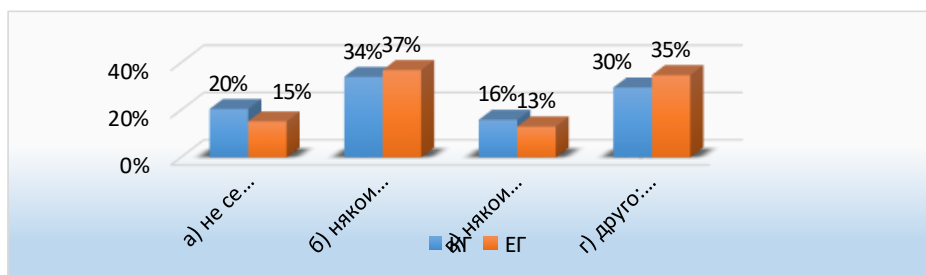
Фигура 28. Въпрос №6 от Анкетна карта №1

„Какво правиш, когато не ходиш на училище?“ учениците от КГ се разделят на три преобладаващи и съпоставими дяла – 39% играят, 27% помагат в отглеждането на по-малко дете в семейството и 25% помагат в събиране на отпадъци (фиг. 29).

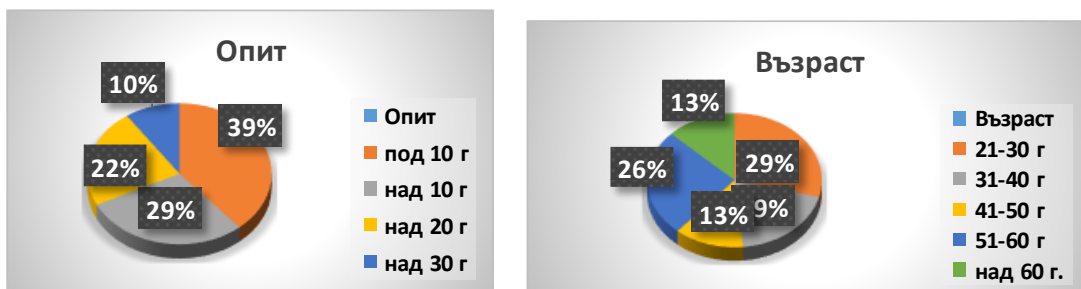

Фигура 29. Въпрос №7 от Анкетна карта №1

Страховете на учениците, свързани с посещението на училище-фиг. 30.

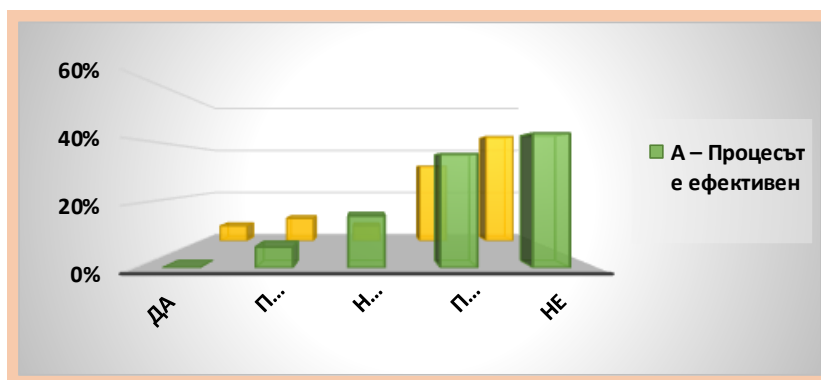

Фигура 30. Въпрос №8 от Анкетна карта №1

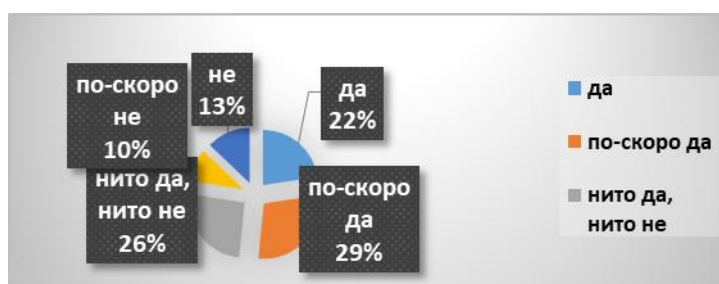
Фигура 31

На констатиращ етап, е направено анкетно проучване на 31 начални учители от четирите училища, в които се изследват ученици – фиг. 31. Какво е мнението им за реализацията на процеса на приобщаващо образование до момента, се получиха следните резултати - фиг. 32.

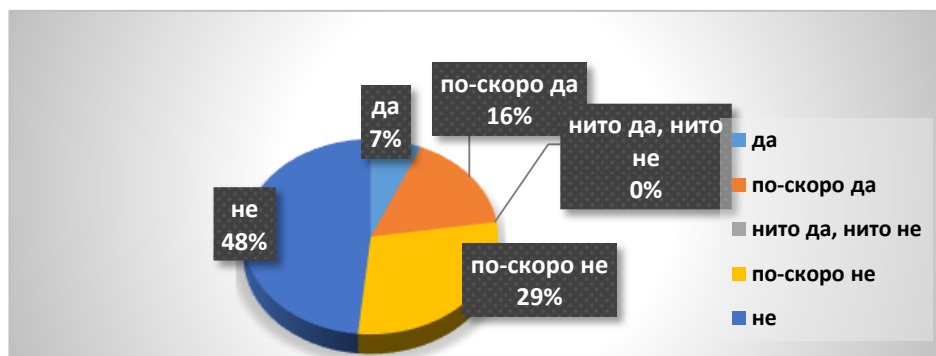
Фигура 32. Въпрос №3 от Анкетна карта №2

Мнението на 16% от учителите за ефективността на процеса е положително, а 77% са с негативна оценка – фиг. 33.

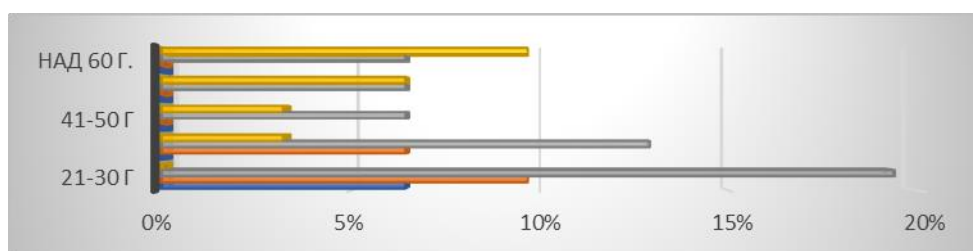
Фигура 33. Въпрос №4 от Анкетна карта №2

Самооценката на учителите за професионалната им подготовката за ефективността им в приобщаващото образование в работа с билингви (фиг. 34).

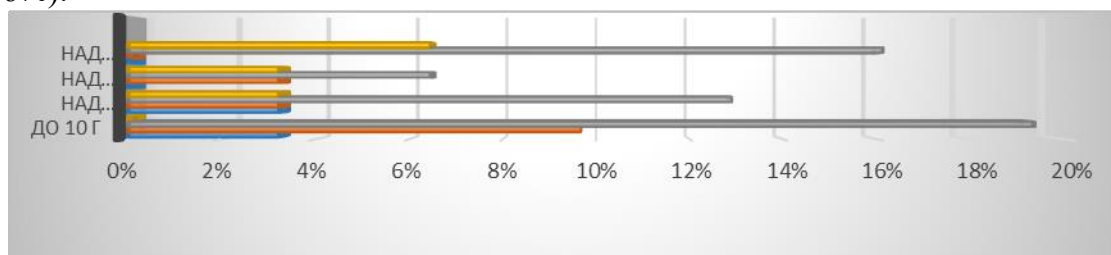
Фигура 34. Въпрос №5 от Анкетна карта №2

Мнението на учителите за ефективността и подкрепата на приобщаващия процес дава отговори, повлияни от демографски характеристики - фиг. 35 и 36.

Фигура 35. Въпроси 3, 4, 5 според демографски характеристики

На въпроса за приемането на обучението в спомагателни групи най-големите дялове са на двете крайни групи – с най-малък (19%) и с най-голям опит (16%).

Фигура 36. Въпроси №№ 3, 4, 5 според демографски характеристики

На **формиращ етап** на изследването през месец октомври 2019 г. се организираха първите спомагателни групи.

Таблица 3. Динамика на учениците в спомагателна група по БЕЛ от експерименталната група в първата учебна година

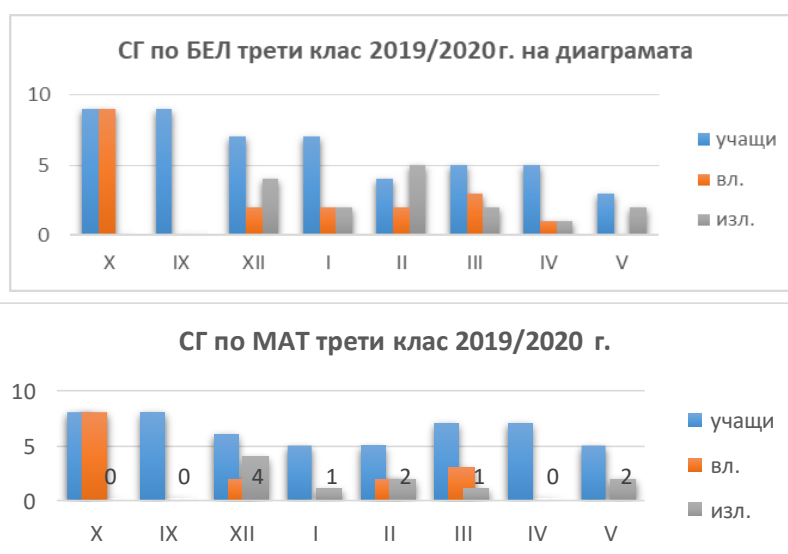
ЕГ брой	-	Динамика	X	IX	XII	I	II	III	IV	V	VI	Повече от 1 път в СГ
			бр. по месеци									
у-ще в град	22	Учащи в СГ	4	4	4	4	2	1	2	1	-	2
		Влизачи в СГ	4	0	1	1	1	1	1	0	-	
		Излизачи от СГ	0	0	1	1	3	2	0	1	-	
у-ще в село	24	Учащи в СГ	5	5	3	3	2	4	3	2	-	3
		Влизачи в СГ	5	0	1	1	1	2	0	0	-	
		Излизачи от СГ	0	0	3	1	2	0	1	1	-	

Таблица 4. Динамика на учениците в спомагателна група по математика от експерименталната група в първата учебна година

ЕГ - брой	Динамика	X	IX	XII	I	II	III	IV	V	VI	Повече от 1 път в СГ
		брой по месеци									

у-ще в град	22	Учащи в СГ	2	2	3	2	3	4	4	3	-	1
		Влизащи в СГ	2	0	1	0	1	2	0	0	-	
		Излизащи от СГ	0	0	0	1	0	1	0	1	-	
у-ще в село	24	Учащи в СГ	6	6	3	3	2	3	3	2	-	2
		Влизащи в СГ	6	0	1	0	1	1	0	0	-	
		Излизащи от СГ	0	0	4	0	2	0	0	1	-	

В табл. 3 и фиг. 37 са отбелязани като „излезли от...” и са посочени трима ученика.

Фигура 37. Динамика на ЕГ в спомагателните групи по БЕЛ (горе) и математика (долу) – първа година

За учебната година от 46 ученика в ЕГ, 34 са били в СГ по БЕЛ и математика, 8 са били повече от един път в СГ - табл. 5.

Таблица 5. Обучение по модулите на модела за учениците, които са били повече от един път в СГ през първа година от експеримента

1-ва г.	втори модул на модела			трети модул
ЕГ	Динамика	повече от един път	дублират групи	
46	34	8	3	5

Подкрепа чрез експерименталния модел през първата година на апробиране са получили 74% от учениците билингви, от които 15% са получили подкрепа повече от един път, 7% са дублирали двете групи, 11% са насочени към третия модул. Процентите са повече от 100, защото две от партидите са съставни на партидата „повече от един път“ (фиг. 38).

Фигура 38. Обучение по модулите на модела за учениците, които са били от повече от един път в СГ през 1. г.

Формиращият етап - ученици в КГ 44 и ЕГ 46, – табл. 6 и 7 и фиг. 39.

Таблица 6. Динамика на учениците в спомагателна група по БЕЛ от експерименталната група през втората учебна година

ЕГ - брой		Динамика	X	IX	XII	I	II	III	IV	V	VI	Повече от 1 път в СГ
			Брой по месеци									
у-ще в град	22	Учащи в СГ	4	4	3	2	2	0	2	2	2	1
		Влизащи в СГ	4	0	1	1	0	0	0	0	0	
		Излизащи от СГ	0	0	2	2	0	2	0	0	0	
у-ще в село	24	Учащи в СГ	3	3	3	3	3	3	2	1	0	2
		Влизащи в СГ	3	3	3	3	3	3	2	1	0	
		Излизащи от СГ	3	0	0	0	2	1	0	0	0	

Таблица 7. Динамика на учениците в спомагателна група по математика от експерименталната група през втората учебна година

ЕГ - брой		Динамика	X	IX	XII	I	II	III	IV	V	VI	Повече от 1 път в СГ
			Брой по месеци									
у-ще в град	22	Учащи в СГ	3	3	5	4	4	4	3	2	2	1
		Влизащи в СГ	3	0	2	1	0	1	0	0	0	
		Излизащи от СГ	0	0	0	2	0	1	1	1	0	
у-ще в село	24	Учащи в СГ	4	4	4	4	2	3	3	3	3	1
		Влизащи в СГ	4	0	1	0	0	1	0	0	0	
		Излизащи от СГ	0	0	1	0	2	0	0	0	0	

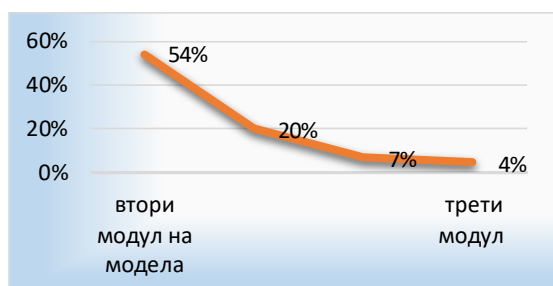
Фигура 39. Динамика на ЕГ в спомагателните групи по БЕЛ (горе) и математика (долу) – втора година

Моделът за излизане от второ ниво към трето ниво – среща с училищен психолог (табл. 8).

Таблица 8. Обучение по модулите на модела за учениците, които са били повече от един път в СГ през втора година от експеримента

1-ва г.	втори модул на модела			трети модул на модела
ЕГ	Динамика	повече от един път	дублират групи	
Бр.	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
46	25	5	3	2

Подкрепа чрез експерименталния модел през първата година на апробиране са получили 54% от учениците билингви, към третия модул – табл. 8 и фиг. 40.

Фигура 40. Обучение по модулите на модела за учениците, които са били повече от един път в СГ през 2-ра год. от експеримента.

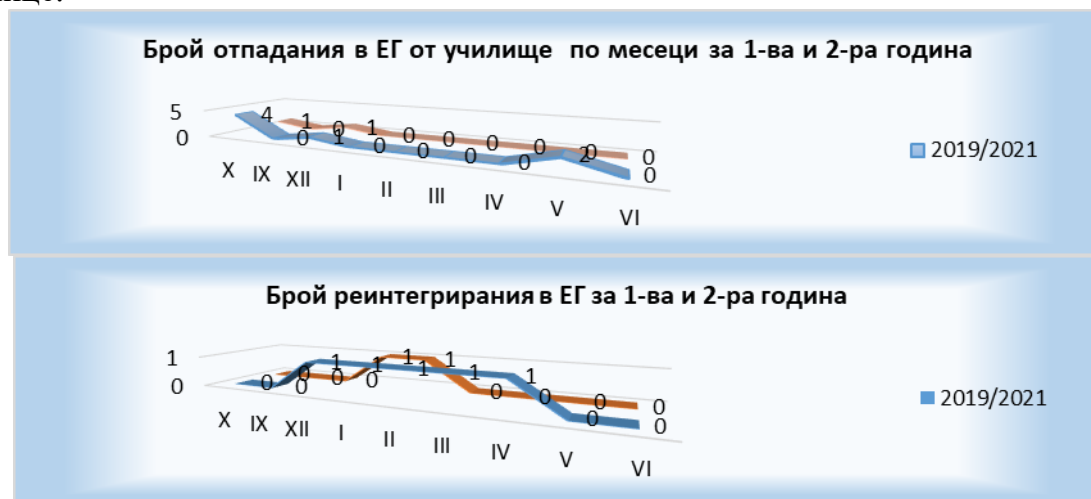
Визуализирането на отпадането и реинтегрирането в ЕГ е представено на табл. 9, фиг. 41 и фиг. 42.

Таблица 9. Реинтегриране и отпадане в ЕГ за двете години

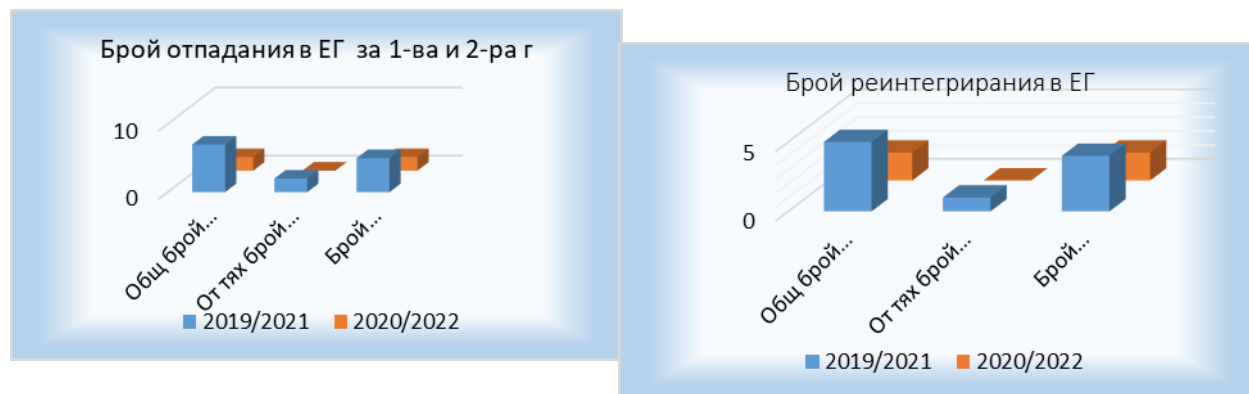
год./мес	Брой отпадания в ЕГ от училище по месеци за 1-ва и 2-ра г.										Брой реинтегрирания в ЕГ за 1-ва и 2-ра година									
	X	IX	XII	I	II	III	IV	V	VI	X	IX	XII	I	II	III	IV	V	VI		

2019/2021	4	0	1	0	0	0	0	2	-	0	0	1	1	1	1	0	-
2020/2022	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
год.	Общ брой отпадания			От тях брой дублирани		Брой отпаднали ученици		Общ брой реинтегрирания			От тях брой дублирани			Брой отпаднали ученици			
2019/2021	7			2		5		7			2			5			
2020/2022	2			0		2		2			0			2			

През втората година на експеримента промяната в процеса на отпадане е налице.

Фигура 41. Месечен брой отпадания и реинтегрирания в ЕГ

Фигура 42. Брой отпаднали и реинтегрирани ученици в ЕГ за двете г.

Контролен етап - изследвани са отсъствия, успеваемост, отпадане от училище и реинтеграции на отпадналите ученици (табл. 10).

Таблица 10. Отсъствия и посещаемост на месечна база в ЕГ и в КГ за двете години

Брой ученици, отсъствали повече от един ден за всеки месец за 2019/2020 г. за ЕГ										
Общ бр.		X	IX	XII	I	II	III	IV	V	-
46	ЕГ	17	20	11	10	11	10	11	12	-
44	КГ	16	20	14	10	10	11	10	15	-

Брой ученици, отсъствали повече от един ден за всеки месец за 2020/2021 г. за ЕГ										
Общ бр.		X	IX	XII	I	II	III	IV	V	VI
46	ЕГ	12	11	11	10	9	9	7	7	6
44	КГ	17	20	13	11	11	12	11	16	16
Посещаемост - присъствали ученици на ден за всеки месец за 2019/2020 г. за ЕГ										
Общ бр.		X	IX	XII	I	II	III	IV	V	-
46	ЕГ	63%	57%	76%	78%	76%	78%	76%	74%	-
44	КГ	64%	55%	68%	77%	77%	75%	77%	66%	-
Посещаемост - присъствали ученици на ден за всеки месец за 2020/2021 г. за ЕГ										
Общ бр.		X	IX	XII	I	II	III	IV	V	VI
46	ЕГ	74%	76%	76%	78%	80%	80%	85%	85%	87%
44	КГ	61%	55%	70%	75%	75%	73%	75%	64%	64%

На фиг. 43 и 44 са показани дяловете за посещаемостта на учениците в двете групи за двете години.

Фигура 43. Брой отсъствали повече от един ден ученици през двете години от експеримента за ЕГ и за КГ

Фигура 44. Посещаемост в дялове през двете години от експеримента за ЕГ и за КГ

В табл. 11 са представени данните за ЕГ и КГ за двете години на експеримента за отпадналите ученици и за реинтегрираните им. Данните са в абсолютни стойности.

Таблица 11. Отпадане и реинтегриране на месечна база в ЕГ и в КГ за двете години

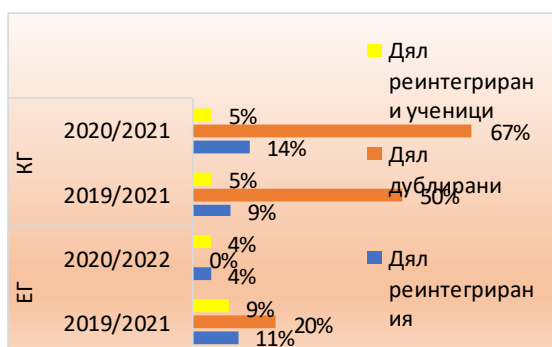
Брой отпадания от училище по месеци за 2019/2020 г.											Общ брой отпадания	От тях брой дублирани	Брой отпаднали ученици
Общ бр.		X	IX	XII	I	II	III	IV	V	-			
46	ЕГ	4	0	1	0	0	0	0	2	-	7	2	5
44	КГ	5	0	1	0	0	0	0	5	0	11	4	7

Брой отпадания от училище по месеци за 2020/2021 г.												0
Общ бр.		X	I	XI	I	II	I	V	V	I	Общ брой отпадания	Брой отпаднали ученици
46	ЕГ	1	0	1	0	0	0	0	0	-	2	2
44	КГ	5	0	4	0	0	0	0	5	0	14	8

Брой реинтегрирания през 2019/2020 г.												Брой реинтегрирани ученици
Общ бр.		X	I	XI	I	II	I	V	V	-	Общ брой реинтегрирания	Брой реинтегрирани ученици
46	ЕГ	0	0	1	1	1	1	0	0	-	5	4
44	КГ	0	0	2	1	1	0	0	0	0	4	2

Брой реинтегрирания през 2020/2021 г												Брой реинтегрирани ученици
Общ бр.		X	I	XI	I	II	I	V	V	I	Общ брой реинтегрирания	Брой реинтегрирани ученици
46	ЕГ				1	1	0			0	2	2
44	КГ			4	2					0	6	2

В табл. 12 са изчислените дялове на представените в табл. 11 данни за ЕГ и КГ за двете години на експеримента. Таблица 12 и фиг. 45. Дял реинтегрирани.

Дял реинтегрирани ученици				
	Година	Дял реинтегрирания	Дял дублирания	Дял реинтегрирани ученици
ЕГ	2019/2021	11%	20%	9%
	2020/2022	4%	0%	4%
КГ	2019/2021	9%	50%	5%
	2020/2021	14%	67%	5%

Измерен е делът на реинтегриранията и дублирания – табл. 13 и фиг. 46.

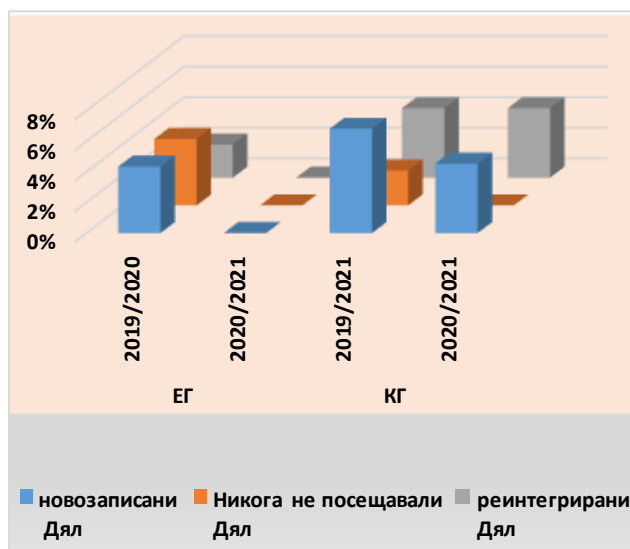

Таблица 13. Дял новозаписани ученици

Новозаписани ученици				
	година	Ново записани Дял	Никога не посещавали Дял	реинтегрирани Дял

Фигура 46 .
Дял новозаписани ученици

ЕГ	2019/2020	4%	4%	2%
	2020/2021	0%	0%	0%
КГ	2019/2021	7%	2%	5%
	2020/2021	5%	0%	5%

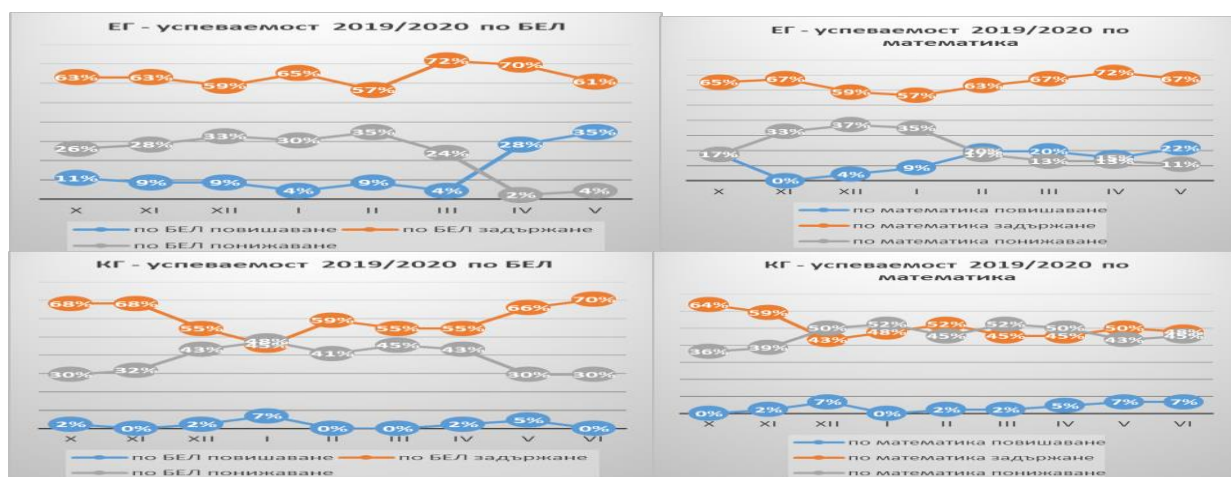
Работата на спомагателните групи премахва бариерата пред езиковите и други умения за учене, повишава успеваемостта и затова създава положително отношение към училището (табл. 14)

Таблица 14. Успеваемост в КГ и ЕГ за двете години

ЕГ - успеваемост 2019/2020 по БЕЛ и по математика							
по БЕЛ				по математика			
месец и	повишаване	задържане	понижаване	месец и	повишаване	задържане	понижаване
X	11%	63%	26%	X	17%	65%	17%
XI	9%	63%	28%	XI	0%	67%	33%
XII	9%	59%	33%	XII	4%	59%	37%
I	4%	65%	30%	I	9%	57%	35%
II	9%	57%	35%	II	20%	63%	17%
III	4%	72%	24%	III	20%	67%	13%
IV	28%	70%	2%	IV	15%	72%	13%
V	35%	61%	4%	V	22%	67%	11%
КГ - успеваемост 2019/2020 по БЕЛ и по математика							
X	2%	68%	30%	X	0%	64%	36%
XI	0%	68%	32%	XI	2%	59%	39%
XII	2%	55%	43%	XII	7%	43%	50%
I	7%	45%	48%	I	0%	48%	52%
II	0%	59%	41%	II	2%	52%	45%
III	0%	55%	45%	III	2%	45%	52%
IV	2%	55%	43%	IV	5%	45%	50%
V	5%	66%	30%	V	7%	50%	43%
VI	0%	70%	30%	VI	7%	48%	45%
ЕГ - Успеваемост 2020/2021 по БЕЛ и по математика							
X	57%	30%	13%	X	11%	78%	11%
XI	57%	33%	11%	XI	9%	85%	7%
XII	35%	50%	15%	XII	13%	83%	4%
I	43%	46%	11%	I	11%	87%	2%
II	28%	57%	15%	II	13%	83%	4%
III	37%	52%	11%	III	20%	78%	2%
IV	46%	46%	9%	IV	15%	80%	4%
V	35%	65%	0%	V	20%	78%	2%
КГ - Успеваемост 2020/2021 по БЕЛ и по математика							
X	11%	63%	26%	X	17%	65%	17%
X	0%	66%	34%	X	0%	75%	30%

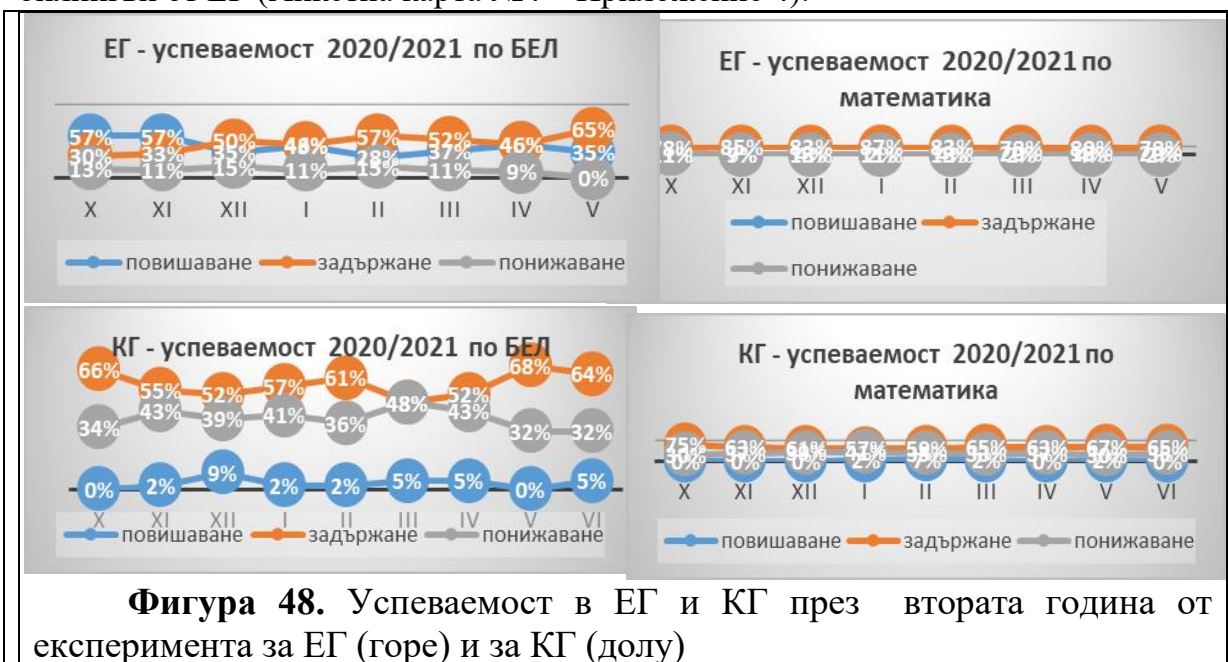
XI	2%	55%	43%	XI	0%	63%	37%
XII	9%	52%	39%	XII	0%	61%	39%
I	2%	57%	41%	I	2%	57%	41%
II	2%	61%	36%	II	7%	59%	35%
III	5%	48%	48%	III	2%	65%	33%
IV	5%	52%	43%	IV	0%	63%	37%
V	0%	68%	32%	V	2%	67%	30%
VI	5%	64%	32%	VI	0%	65%	35%

Успеваемостта на двете групи по години е на фиг. 47 и фиг. 48.

Фигура 47. Успеваемост в ЕГ и КГ през първата година от експеримента за ЕГ (горе) и за КГ (долу)

Във второто анкетно проучване участват учителите, обучаващи ученици билингви от ЕГ (Анкетна карта №4 – Приложение 4).

Фигура 48. Успеваемост в ЕГ и КГ през втората година от експеримента за ЕГ (горе) и за КГ (долу)

Съпричастност на родители към учебната ангажираност на учениците - табл. 15.

Таблица 15. Анкетна карта №3 Въпрос №5 (сравнение с АК №1)

Твоите родители посещават ли твои часове в училище?	КГ АК №1	КГ АК №3	ЕГ АК №1	ЕГ АК №3
а) майка	11%	14%	20%	67%
б) татко	0%	0%	0%	0%
в) двамата	0%	0%	0%	0%
г) не	89%	86%	80%	33%

Налице е сериозен дял ученици билингви, при които е настъпило трансформиране на нагласите за учене и възприемане на образованието като ценност (табл. 16).

Таблица 16. Анкетна карта №3 Въпрос №7 (сравнение с АК №1)

Искаш ли да получиш добро образование?		КГ АК №1	КГ АК №3	ЕГ АК №1	ЕГ АК №3
а) да		32%	34%	35%	77%
б) не		68%	66%	65%	27%

Личната оценка на анкетираните за качествата на апробирувания модел (фиг. 49).

Фигура 49. Качества на апробирувания модел

В хода на проведеното научно изследване се потвърдиха основната и допълнителните хипотези. Допълнителна хипотеза 1: съществува отрицателна нагласа за учене в ученици билингви и техните родители от нефаavorитизирана общност (доказателствени резултати от фиг. 23, 24). Допълнителна хипотеза 2: съществува връзка между значимия дял на отпаднали от образователната система и конкретна етно-културна общност. Този дял е на деца и ученици билингви от ромски етнос с нисък социален статус, неграмотност или ниска грамотност на родителите (доказателствени резултати от табл.1, фиг. 18, 19, 20, 21, 22, табл.10, фиг. 43, 44, табл.11). Допълнителна хипотеза 3: положителната атмосфера в класната стая е предикт за намаляването на дела на отпадащите от образователната система (доказателствени резултати от табл.14). Допълнителна хипотеза 4: времето за общуване между учениците билингви и техните семейства през голямата част от деня протича на езика на фаворитизираната общност или на майчин език и това е определящ фактор за отношението към образованието (доказателствени резултати от табл.15, фиг. 49).

ПРИНОСИ

Научно-приложни

1. Направен е задълбочен анализ на моделите за приобщаващо образование в САЩ, Великобритания, Швейцария и България. Изведени са положителните страни от тях.
2. Извършен е съпоставителен анализ на действаща в момента в Р България нормативна и законова уредба от една страна и приложението ѝ в специализираните институции за личностна подкрепа в процеса на приобщаващо образование.
3. Създаден е авторски модел за оптимизиране на процеса на привличане и приобщаване на деца и ученици билингви в училище.

Приложни приноси

1. Апробиран е авторския модел за оптимизиране на процеса на привличане и приобщаване на деца и ученици билингви в училище от трети и четвърти клас, в продължение на две учебни години.
2. Моделът е апробиран и в условия на отдалечено обучение в електронна среда. На основата на получените резултати са направени важни за педагогическата практика изводи.
3. Структурирани са критерии и показатели за оценка на процеса на привличане и приобщаване на деца и ученици билингви в училище.
4. Изследван е процесът за трансформиране нагласите на учениците билингви и техните родители за ученето като ценност и необходимостта от редовна учебна заетост.
5. Изследван е продължаващия процес на развитие на положителна нагласа за учене у учениците билингви и за подкрепа от страна на родителите им, реализиран с изследователския модел.

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

- 1. Данева, М., Николова, М.** Някои мерки против отпадането на ромски деца от образователната система. - Известия на СУБ - Сливен. ISSN 1311-2864. том 35 (2), 2020. с. 30-34.
- 2. Данева, М., Николова, М.** Факторът „нагласи“ и отпадането от училище - Известия на СУБ - Сливен. ISSN 1311-2864. Том 35 (1), 2020, с. 68-73.
- 3. Данева, М. Й.** Исторически обзор инклузивного образования в Болгарии, Сборник статей Международной научно-практической конференции «Перспективы науки и общества в условиях инновационного развития», / в 2 ч. Ч. 2 - Уфа: OMEGA SCIENCE, 2021. ISBN 978-5-907434-22-6 ч.2, ISBN 978-5-907434-23-3, 2021, Калуга,. с. 96-109.
- 4. Daneva, M., Nikolova, M.** Ethno-cultural aspects of learning attitudes Tokyo summit-IV, 4th International Conference on Innovative Studies of Contemporary Sciences, The book of Full Texts, ISBN: 978-625-7720-52-6, ISPEC Publication – 2021, Tokyo Japan. p.288-295
- 5. Данева, М., Николова, М.** Ефективни стратегии за повишаване дела на успешно завършилите начално и основно образование в САЩ – Съюз на учените в България - 17-та Национална конференция с международно участие “ОБРАЗОВАТЕЛНИ ТЕХНОЛОГИИ 2021”, доклад под печат
- 6. Данева, М., Николова, М., Нури, Х.** Проблемът „отдалечена форма на обучение в електронна среда“ във висшите училища – Съюз на учените в България - 17-та Национална конференция с международно участие “ОБРАЗОВАТЕЛНИ ТЕХНОЛОГИИ 2021”, доклад под печат
- 7. Данева, М., Николова, М.** Анализ на модела за предотвратяване на отпадането от образователната система в САЩ, ВТУ „Св. Св. К. и Методий“, Юбилейна международна научно-практическа конференция „Образованието: класичност и модерност“, 2021, доклад под печат

SUMMARY

Dissertation on "Optimizing the process of attracting and involving children and students - bilinguals in school." Author Marlena Yordanova Daneva.

The issue of inclusive education of children and students in the Bulgarian school is considered. Particular emphasis is placed on the research part of the inclusion and retention of students in school. Preventing them from dropping out of the educational institution.

Scientific publications of authors, representatives of the Bulgarian, Russian, American pedagogical science, on the issue of the organization of the process of inclusive education in their countries have been studied.

On this basis, the working content of the basic concepts is specified. A research methodology has been developed and the object of research, subject, goal and tasks are indicated. A hypothesis of the research is formulated.

Adequate to the whole methods for realization of the research have been chosen. Criteria and indicators for evaluation of the obtained results are formulated. An author's model has been developed to optimize the process for attracting and involving children and students - bilinguals in school. Its structure and its main components are presented. The author's model contains a substantive and procedural aspect. The content is based on the lifestyle model of D. Hawkins, R. Best and K. Connie (1997). For the purposes of the experimental model, we adapt the factors influencing the behavior and refer them "for each decision". The procedural aspect of the model is presented tabularly, schematically, algorithmically, but also contains a detailed description.

An experimental study was conducted to test the author's model in two consecutive school years 2019/20 and 2020/21. The study included students of 90 students in both years. The first year they are in third grade and the second year they are in fourth grade. In each of the studied groups Control and Experimental are included students from one school in the town of Sliven and from a village in the district of Sliven. All students study in schools with 100% bilinguals.

The conclusions of the study are:

1. The main reasons for dropping out of school are related to the engagement of bilingual students with household activities in the family or those with financial income.
2. After corrective work in small groups through the author's model, the share of undeveloped learning habits is significantly reduced.
3. Correctional work in small groups creates a positive atmosphere in the classroom and is a condition for reducing dropouts from the education system.
4. The tested model achieves a positive change in the attitude of parents to learning, which causes a change in the behavior of their children, bilingual students.
5. The model transforms not the inclusions, but the environment. This forms in students a positive attitude towards learning and learning activities.